

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том X

Випуск 21

**ІНЖЕНЕРНА, АВІАЦІЙНА
ТА ЕКСТРЕМАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ**

Київ 2012

*Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології
ім. Г.С.Костюка НАПН України*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з
психології (Постанова Президії ВАК України № 1-05-5 від 1.07.2010)*

Головний редактор

Дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

С. Д. Максименко

Редакційна колегія:

Чепелева Н.В., (заступник головного редактора) дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Моляко В.О.*, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Балл Г.О.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Боришевський М.Й.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Карамушка Л.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Смульсон М.Л.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Болтівець С.І.*, доктор психол. наук, професор; *Кокун О.М.*, доктор психол. наук, професор; *Кулик М.С.*, доктор технічних наук, професор; *Ложкін Г.В.*, доктор психол. наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор; *Піроженко Т.О.*, доктор психол. наук, ст. н. с.; *Кісарчук З.Г.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Куценко Г.В.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Петренко О.В.*, кандидат психол. наук, доцент; *Семенова Р.О.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Слободяник Н.В.*, канд. психол. наук, ст. н. с.; *Чена М.-Л.А.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К.: НАУ, 2012. – Том X. – Вип. 21. – 208 с.

У збірнику розглядаються актуальні проблеми інженерної, авіаційної та екстремальної психології. Представлено розробки сучасних українських науковців. Аналізуються психологічні чинники та засоби забезпечення професійної надійності людини-оператора в умовах поширення новітніх технічних систем, сучасні психологічні проблеми підготовки пілотів та авіаційних диспетчерів; проблеми стресостійкості та саморегуляції особистості. Обговорюються можливості нових психолого-педагогічних підходів при розв'язанні завдань професійної підготовки представників екстремальних професій.

Збірник адресовано професійним психологам, фахівцям у галузі ергономіки та людського фактору, студентам психологічних кафедр та всім, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

© Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, 2012

<i>Блінов О.А.</i> Психологічні фактори страху польоту на повітряному судні та рекомендації щодо його подолання ...	5
<i>Будніков О.В.</i> Кадровий потенціал у вимірі індивідуальної професійної психологічної придатності персоналу вітчизняних авіакомпаній	14
<i>Вашека Т.В., Трапезон А.В.</i> Особистісні детермінанти вибору копінг-стратегій учасниками бойових дій	23
<i>Волошина К.В.</i> Проблема вивчення стресостійкості пілотів цивільної авіації	32
<i>Гордіня Н.Д.</i> Роль полезалежності-полenezалежності у професійній підготовці майбутніх фахівців управління повітряним рухом	42
<i>Денисюк Л.М.</i> Психологічні особливості системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі	52
<i>Злагодух В.В.</i> Психологічні аспекти особистісного благополуччя пілотів цивільної авіації	62
<i>Ічанська О.М.</i> Відповідальність майбутніх авіаційних спеціалістів в контексті проблеми безпеки	73
<i>Кулик М.С.</i> Інженерно-психологічні аспекти мінімізації ризиків експлуатації новітньої авіаційної техніки	83
<i>Левицька О.І.</i> Становлення образу успішного професіонала в умовах навчального процесу	92
<i>Новак Т.В.</i> Соціально-психологічна компетентність професіоналів, які залучені до екстремальних видів діяльності	101
<i>Нога В.Ф.</i> Психологічні аспекти невербального спілкування в практиці дипломатичних переговорів	110
<i>Осьодло В.І.</i> Вплив зовнішніх та внутрішніх умов на розвиток суб'єктності офіцера	122

<i>Петренко О.В.</i> Інженерно-психологічні засоби захисту від зрывів алгоритмізованої діяльності екіпажів повітряних суден з високим рівнем автоматизації	134
<i>Петренко О.В.</i> Засади підготовки фахівців за напрямом «Психологія» з урахуванням потреб ризиконебезпечних галузей, пов'язаних з експлуатацією складної техніки	143
<i>Погорільська Н.І., Іванюк М.О.</i> Психологічні ресурси саморегуляції льотного складу Повітряних Сил	155
<i>Помиткіна Л.В.</i> Особливості прийняття стратегічних життєвих рішень майбутніми професіоналами	167
<i>Пономаренко Я.І.</i> Ставлення до прикмет та неформальних ритуалів у соціокультурі льотних навчальних підрозділів ...	177
<i>Сечейко О.В.</i> Психологічна складова професійної готовності студентів-авіадиспетчерів	186
<i>Фідкевич О.Л.</i> Методологічні аспекти формування комунікативної компетентності в рамках навчально-методичної системи особистісно-орієнтованої освіти	195

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СТРАХУ ПОЛЬОТУ НА ПОВІТРЯНОМУ СУДНІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Блінов О.А.

У статті міститься психологічний аналіз страху людини літати на повітряному судні, виділені детермінанти його формування, представлені рекомендації щодо подолання аерофобії.

Ключові слова: авіаційна психологія, повітряне судно, висота, емоції людини, страх польоту, аерофобії.

В статье содержится психологический анализ страха человека летать на воздушном судне, выделены детерминанты его формирования, представлены рекомендации по преодолению аерофобий.

Ключевые слова: авиационная психология, воздушное судно, высота, эмоции человека, страх полета, аерофобии.

The article contains a psychological analysis of the human fear of flying on the aircraft, identified the determinants of its formation, provides recommendations for overcoming aerophobia.

Keywords: Aviation Psychology, aircraft altitude, human emotions, fear of flying, aerophobia.

Постановка проблеми. З розвитком масових перевезень людей літаками і вертольотами постало питання допомоги людям у подоланні їх страхів польоту на повітряному судні. Страх польоту на повітряному судні – це нормальна емоційна реакція людини на незвичні для нього умови життєдіяльності.

Людський організм явно не створений для польотів. Це в черговий раз підтверджують результати опитування, яке було проведено сайтом NEWSru Travel, в ході якого у читачів спробували дізнатися, чи бояться вони літати літаками. Більшість тих, хто відповідали на це питання, як виявилось, дійсно бояться літати. У 10% сама думка про політ викликає настільки нерадісні почуття, що вони і не літають, а ще 55% – побоюються, але все ж віддають себе в руки авіації. 33% заявили, що переліт їх зовсім не лякає, ті що залишилися 2% до сих пір не вирішили для себе це

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ – АВІАДИСПЕТЧЕРІВ

Сечейко О.В.

Стаття присвячена психологічній складовій професійної підготовки спеціалістів УПР. Визначена роль особистісної готовності авіадиспетчера в структурі професійно важливих якостей. В статті представлені результати емпіричної оцінки рівня психологічної готовності студентів-авіадиспетчерів випускового курсу за мотиваційним, пізнавальним та емоційно-вольовим компонентами.

Ключові слова: людський фактор в авіації, професійно-важливі якості, психологічна готовність до професійної діяльності, спеціаліст з управління повітряним рухом (УПР).

Статья посвящена психологическим аспектам профессиональной подготовки специалистов УВД. Рассматривается роль личностной готовности авиадиспетчера в структуре профессионально важных качеств. Представлены результаты эмпирической оценки психологической готовности студентов-авиадиспетчеров выпускного курса по мотивационному, познавательному, а также эмоционально-волевому компонентам.

Ключевые слова: человеческий фактор в авиации, профессионально-важные качества, психологическая готовность к профессиональной деятельности, специалист по управлению воздушным движением (УВД).

The article zeroes in on psychological component of Air Traffic Management (ATM) specialist professional training. The role of air traffic controllers' (ATC) personal readiness within the framework of professionally important qualities was determined. The article presents the results of an empirical assessment of fifth-year ATC students' psychological readiness according to motivational, cognitive, emotional and volitional criteria

Keywords: human factors in aviation, professional and quality are important, psychological readiness for professional activities, Air Traffic Management (ATM)

Постановка проблеми. Професійна підготовка спеціалістів УПР є складним багатовимірним процесом, який включає не лише

набуття теоретичної й практичної компетенції, а й розвиток особистісних характеристик фахівця відповідно до вимог професії. Вимоги до рівня професіоналізму авіадиспетчерів є високими й жорсткими, оскільки їх діяльність розглядається як один з ключових факторів безпеки повітряного руху.

Очевидно, що забезпечення належної якості професійної підготовки авіадиспетчерів можливо лише за умов постійного вдосконалення організації процесу навчання, його форм та методів відповідно до динаміки сучасних тенденцій розвитку авіаційної галузі.

Питання професійної придатності спеціалістів УПР включає в себе психофізіологічний та особистісний аспекти. Психофізіологічна складова операторської діяльності відіграє вирішальну роль на етапі первинного профвідбору. Зберігає вона свою значущість і далі, визначаючи потенційні можливості кандидата до успішного оволодіння професійно необхідними навичками. Раніше нами були розглянуті основні критерії психофізіологічної складової первинного профвідбору та визначені принципи його проведення [3]. Проте, психофізіологічна придатність є необхідною але недостатньою умовою високої професійної надійності авіадиспетчера. Готовність до виконання діяльності, пов'язаної з особливими умовами, вимагає ще й відповідної особистісної компетентності фахівця. В даній статті ми розглянемо особистісні аспекти професійної придатності спеціалістів УПР.

Постановка завдання. Одним з головних критеріїв якості професійної підготовки авіадиспетчерів виступає ступінь психологічної готовності молодого фахівця УПР до успішного виконання професійної діяльності. Психологічна готовність до напружених ситуацій розглядається як активний стан організму, особистості, що відображає можливі вимоги цих ситуацій і виступає як регулятор доцільної поведінки, сприяє збереженню ефективності діяльності при неочікуваних ускладненнях і виникненні стрес-реакцій [2].

При цьому набуті в процесі навчання знання й навички є лише однією з важливих складових такої готовності. Психологічна

готовність до професійної діяльності забезпечується також якісними змінами всіх структурних компонентів особистості. Особистісний чинник професійної готовності має виключне значення для професій, пов'язаних з особливими умовами діяльності. Тому забезпечення психологічної готовності студентів-авіадиспетчерів до професійної діяльності, визначення критеріїв оцінювання та методів діагностики такої готовності є актуальним завданням.

Виклад основного матеріалу дослідження. В рамках програми по забезпеченню психологічного супроводу професійної підготовки спеціалістів УПР кафедрою авіаційної психології НАУ було проведене дослідження з метою встановлення ступеня психологічної готовності до професійної діяльності студентів – авіадиспетчерів п'ятого випускового курсу.

В основу даного дослідження була покладена особистісна модель психологічної готовності до професійної діяльності, розроблена М.І. Д'яченком та Л.О.Кандибович [1]. Стан психологічної готовності до діяльності за даною теорією слід розуміти як складний цілеспрямований прояв особистості, який має динамічну структуру і включає такі компоненти:

- мотиваційний (потреба успішно виконати поставлену задачу, інтерес до діяльності, прагнення досягти успіху, підвищувати свій професійний рівень через набуття нових знань);
- пізнавальний (розуміння обов'язків, професійних задач, оцінка їх значимості, знання засобів досягнення цілі, уявлення про можливу динаміку професійної ситуації, зокрема її негативного сценарію, професійно-необхідні знання, уміння та навички, професійний досвід);
- емоційний (почуття відповідальності, впевненість в успіху, наснага, задоволення від процесу виконання професійної діяльності);
- вольовий (здатність до самоуправління та мобілізації сил, сконцентрованість на задачі, рішучість, подолання боязку, сумнівів).

Сформованість всіх зазначених компонентів і визначає психологічну готовність до професійної діяльності спеціалістів УПР.

Мета нашого дослідження полягала у визначенні ступеня сформованості кожного з зазначених компонентів готовності у студентів – авіадиспетчерів випускового курсу. Ідея дослідження полягала у аналізі відповідності суб'єктивних оцінок студентів щодо власної готовності до професійної діяльності (авторська анкета) об'єктивним показникам їхньої готовності, встановленим за допомогою психодіагностичних методик та експертних оцінок. Експертами виступали викладачі профільних дисциплін, інструктори по роботі студентів на навчальних тренажерах, керівники фахової практики.

Результати анкетування показали, що загалом студенти оцінили власну готовність до професійної діяльності досить високо за всіма структурними компонентами. Розглянемо ці дані детальніше.

Аналіз факторів мотиваційного компоненту показав високу зацікавленість студентів у своїй професії – 93% прагнуть працювати авіадиспетчером, 90% студентів прагнуть досконало виконувати свої професійні обов'язки, а 72% орієнтовані на досягнення значних успіхів в цій діяльності.

Цікаво, що при аналізі провідних мотивів реалізації себе в професії були виявлені значні статеві розбіжності. У юнаків пізнавальний компонент є домінуючим. У них спостерігається передусім інтерес до авіації, технічних можливостей цієї галузі, бажання досконало знати і володіти навичками керування електронно-технічними приладами. Для дівчат більш значущим виявився мотив реалізації себе в неординарній «чоловічій» професії, змога досягти в ній значних успіхів. Фінансовий мотив виявився однаково важливим як для юнаків, так і для дівчат.

Отже, яскраво виражена позитивна мотивація до професії у сполученні з високим рівнем професійних домагань створюють сприятливий фон для мотиваційної готовності до діяльності. Проте слід зазначити, що лише 30% студентів виказали свою вмотивованість до постійного професійного розвитку після закінчення університету та працевлаштування. Подальше підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти й додаткового навчання не є для студентів пріоритетним. Такі установки можуть

свідчити про надмірну самовпевненість студентів у своїх можливостях та відсутність розуміння значної динаміки вимог сьогодення до компетенції спеціалістів УПР. Дану тенденцію неможна залишити без уваги, оскільки вона несе в собі загрозу зниження рівня відповідності кваліфікації спеціаліста вимогам професії.

Пізнавальний компонент готовності, основу якого складають професійно необхідні знання, уміння та навички умовно можна розділити на теоретичну та практичну складову. Рівень власної теоретичної підготовки 87% студентів оцінили як високий і 13% як вище середнього. За оцінкою експертів високий рівень теоретичної підготовки мають 40% студентів, вище середнього – 43%; рівень теоретичної підготовки у 17% студентів експерти оцінили як середній.

Показники суб'єктивної оцінки рівня практичної готовності розподілилися таким чином – високий рівень відзначили 57% студентів (59% юнаків, 41% дівчат), вище середнього – 33%, середній – 10% (67% дівчат, 33% юнаків). Таким чином, студенти більш впевнені в своїй теоретичній підготовці, а практичну готовність оцінюють дещо нижче, при цьому дівчата виявилися менш впевненими в своїй практичній підготовці до професійної діяльності порівняно з хлопцями.

Детальний аналіз відповідей студентів щодо рівня їх готовності ефективно вирішувати професійні завдання показав їх впевненість у своїх діях в межах нормативних ситуацій. Найменшу обізнаність (відносно інших параметрів) студенти відчують в знаннях засобів та способів вирішення професійних завдань в екстремальних ситуаціях. Відповідно відчуття готовності до таких ситуацій у студентів знижується. Зазначена тенденція є небезпечною і свідчить про недостатній рівень професійної надійності молодих спеціалістів через їхню низьку резистентність до стресогенних факторів.

Експертна оцінка практичної готовності студентів до вирішення професійних завдань розподілилася таким чином: високу оцінку отримало 33% студентів, вище середньої – 47%, середню – 20%.

Порівнюючи оцінки студентів щодо власної готовності до професійної діяльності за пізнавальним компонентом з відповідними оцінками експертів, можна побачити, що студенти оцінюють себе значно вище як за теоретичною так і за практичною складовою. З іншого боку, хочеться звернути увагу на те, що професійну готовність 18% студентів експерти оцінили вище, ніж самі студенти. При аналізі причин такої невідповідності було встановлено, що переважна більшість зазначених студентів має рівень особистісної тривожності вище середнього. Студенти, яким притаманна неадекватно висока оцінка своїх професійних можливостей мають мінімальні показники тривожності.

Слід зазначити, що неадекватна оцінка власної готовності до діяльності може спричинити суттєві труднощі в адаптації молодого спеціаліста та негативно позначитись на якості його роботи. Виявлена тенденція переоцінки власних можливостей студентів у поєднанні з низькою мотивацією до постійного вдосконалення професійної майстерності вимагає звернути особливу увагу на цей аспект і врахувати його в процесі професійної підготовки.

Емоційно-вольовий компонент власної готовності до професійної діяльності був оцінений студентами також дуже високо. Максимальні бали поставили собі за показниками відповідальності 93% досліджуваних, любові до професії, пов'язаної з переживанням позитивних емоцій під час управління повітряним рухом – 97% досліджуваних, готовності до ризику – 67%. Значно нижче оцінили себе студенти за такими показниками як впевненість в своїх силах, здатність до самоконтролю та готовність самостійно приймати рішення в екстремальних ситуаціях та вміння тривалий час зберігати високу працездатність та концентрувати увагу на вирішенні складної задачі. Значна кількість досліджуваних студентів (37%) відмічають підвищену тривожність з приводу ситуацій, які вони не можуть контролювати. На їх думку такі ситуації обумовлені перш за все недосконалістю техніки, яка може спричинити аварійну ситуацію.

Об'єктивні показники параметрів емоційно-вольового компоненту готовності студентів, виявлені за допомогою психодіагностичних методик дозволяють визначити такі проблемні

аспекти. Високий рівень тривожності мають 7% досліджуваних, а мінімальні показники тривожності - 62%. Слід зазначити, що надмірно висока тривожність спричинює низьку резистентність до напружених ситуацій, а при мінімально низьких показниках тривожності можна прогнозувати невисокий рівень відповідальності, переоцінку власних можливостей й недооцінку потенційної небезпеки. У 18% студентів-авіадиспетчерів рівень інтернальності виявився нижче середнього. Такі дані засвідчують, що у зазначених студентів рівень особистісної готовності до професійної діяльності в особливих умовах не відповідає вимогам і їх установки й особистісні якості потребують корекції.

Об'єктивні дані були підтверджені й експертною оцінкою: рівень відповідальності 15% студентів експерти оцінили як недостатній. Слід звернути увагу на те, що самі студенти визначили свій рівень відповідальності як максимально високий, або високий. Жоден студент не вказав на необхідність розвитку у себе даної якості.

На основі отриманих даних нами було зроблено припущення, що однією з причин неадекватності оцінювання студентами - авіадиспетчерами власної готовності до професійної діяльності може бути недостатній рівень їх соціально-психологічної компетентності. Вона являє собою інтегральну характеристику особистості, що віддзеркалює самоставлення, успішність у міжособистісних стосунках, забезпечує повноцінне й адекватне сприйняття соціальної реальності. Критерієм високого рівня соціально-психологічної компетентності також виступає адекватна оцінка особою власних психологічних особливостей [2].

У нашому дослідженні критеріями оцінки рівня соціально-психологічної компетентності студентів-авіадиспетчерів виступали показники соціального інтелекту, здатності до самоконтролю в ситуації спілкування, рівень розвитку соціальних навичок та комунікативних здібностей, адекватність оцінки власних психологічних характеристик.

Отримані результати засвідчують, що значний відсоток студентів мають недостатній рівень соціально-психологічної компетентності. Так, лише 24% досліджуваних мають високий

рівень розвитку соціальних навичок та здатні до детального аналізу своїх особистісних якостей. Решта 76% досліджуваних мають певні труднощі з оцінкою рівня власної соціально-психологічної компетентності. Цікаво, що лише 18% студентів віднесли соціально-психологічну компетентність до професійно-важливих якостей спеціаліста УПР. Бажання працювати над розвитком даної якості виказали 28% досліджуваних. Вважаємо, що визначення ролі соціально-психологічної компетентності авіадиспетчерів в структурі професійно-важливих якостей та вплив цього фактору на психологічну готовність до професійної діяльності спеціалістів УПР вимагає подальших досліджень.

Висновки. На основі порівняльного аналізу отриманих даних щодо узгодженості суб'єктивних та об'єктивних оцінок психологічної готовності до професійної діяльності студентів-авіадиспетчерів випускового курсу було встановлено наступне.

Більшість студентів-авіадиспетчерів не можуть адекватно оцінити рівень власної готовності до професійної діяльності. Здебільшого вони схильні до переоцінки своїх професійних можливостей у нормативних ситуаціях і виявляють невпевненість і тривогу з приводу здатності ефективно діяти в екстремальних умовах. Вважаємо, що зазначена тенденція може бути спричинена недостатнім рівнем соціально-психологічної компетентності майбутніх спеціалістів.

Студенти, які впевнені в собі, мають низький рівень тривожності, високий рівень самоконтролю та готовність до ризику. Вони високо оцінюють власну готовність до професійної діяльності за всіма параметрами. Така висока суб'єктивна оцінка часто не співпадає з експертною оцінкою та об'єктивними даними.

Студенти, які оцінюють нижче власну готовність до діяльності, порівняно з об'єктивною та експертними оцінками, мають високий рівень особистісної та ситуативної тривожності, низьку готовність до ризику, низький рівень самоконтролю в емоційно напружених ситуаціях.

Виявлені значимі статеві відмінності між суб'єктивною оцінкою власної готовності до професійної діяльності. Дівчата оцінюють свою готовність нижче, ніж юнаки. За результатами

психодіагностики дівчата мають вищий рівень тривожності, вищі показники за параметром відповідальності, вони менш схильні до ризику. Значимих відмінностей між дівчатами та юнаками за критерієм їх успішності у навчанні та оволодінні професійними навичками виявлено не було.

Виявлені тенденції свідчать про необхідність вдосконалення системи професійної підготовки спеціалістів УПР, зокрема підвищення рівня їх психологічної готовності до професійної діяльності шляхом розвитку професійно-важливих якостей.

Отримані емпіричні дані дозволили визначити основні напрями роботи, спрямовані на забезпечення умов для формування психологічної готовності до професійної діяльності студентів-авіадиспетчерів. Вважаємо, що психологічний супровід професійної підготовки спеціалістів УПР є необхідною умовою забезпечення високого рівня їх професіоналізму та надійності. Розроблені відповідні рекомендації щодо змісту, форм та методів проведення такої роботи.

На даному етапі згідно з наданими рекомендаціями відбулася апробація тренінгів, спрямованих на розвиток особистісних якостей у студентів-авіадиспетчерів, які лежать в основі психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних умовах. Дана робота сприятиме вмінню студентів адекватно оцінювати свій наявний рівень психологічної готовності до професійної діяльності та визначати напрями особистісного розвитку, необхідного для підвищення такої готовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: Психол. аспект / М.И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. — Минск: Изд-во "Университетское", 1985. — 206 с.
2. Смирнов Б.А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б.А. Смирнов, Е.В. Долгополова. — Харьков: «Гуманитарный центр», 2008. — 292 с.
3. Secheyko O.V. Psychological component in the professional

section of ATM specialists / O.V. Secheyko // Proceedings the fourth world congress "Aviation in the XXI-st century. Safety in Aviation and Space Technologies", vol.2, P.71.34-71.37.

УДК 37.01:316.6

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В РАМКАХ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ОСОБИСТІСНО- ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

Фідкевич О.Л

У статті висвітлено методологічні аспекти формування комунікативної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл України. На основі аналізу підручників з російської мови для 4 класів початкової школи з українською мовою навчання досліджується, в якій мірі навчальний матеріал підручників орієнтований на розвиток комунікативних навичок у молодших школярів.

Ключові слова: компетентність, комунікативний, комунікативна ситуація, концепція підручника, структура змісту підручника, російська мова.

В статье рассматриваются методологические аспекты формирования коммуникативной компетентности учащихся общеобразовательных школ Украины. На основе анализа учебников по русскому языку для 4 классов начальной школы с украинским языком обучения исследуется, в какой мере они ориентированы на развитие коммуникативных навыков у младших школьников.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативный, коммуникативная ситуация, концепция учебника, структура содержания учебника, русский язык.

The methodological aspects of forming of the communicative competence of students in general school are presented in the article. The author of the article probes on the basis of analysis of textbooks on Russian for 4 classes of schools with Ukrainian language of education, in which measure the textbooks are oriented to the development of communicative skills of students of junior school.